

Ільків О. В.,*orcid.org/0000-0002-0659-1855**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри цивільно-правових дисциплін**Міжнародного економіко-гуманітарного університету**імені академіка Степана Дем'янука*

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ

Анотація. Запровадження юридичної конструкції довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язань у цивільному праві України було здійснено відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. У Главі 49 Цивільного кодексу України, яка має назву «Забезпечення виконання зобов'язання», відображення такого способу забезпечення виконання зобов'язання, як право довірчої власності, безумовно, є потрібним для регулювання суспільних відносин.

Автор заперечує ототожнення довірчої власності із правом власності. Довірчий власник наділений повноваженнями, які мають похідний характер від правомочностей власника і складають зміст права власності. Передаючи майно в управління, власник передає повноваження володіння, користування та розпорядження. Але межі здійснення цих повноважень визначаються договірною конструкцією, що поєднує установника управління і управителя в зобов'язальних правовідносинах. Довірча власність характеризується як поєднання речового і зобов'язального права, що виявляється в наявності у довірчого власника повноважень власника обтяжених фидуціарним зобов'язанням здійснити його з певною метою, визначеною установником управління при створенні такої власності із дотриманням обмежень, встановлених законом або договором управління майном.

Відносини довірчої власності виникають на основі юридичних фактів, на підставі яких відбувається передання повноважень володіння, користування і розпорядження. Загалом це відповідає позиції, згідно з якою у зв'язку з юридичним фактом у цивільному праві доцільно розглядати передбачені законом, договором чи іншим правочинним обставинами, наявність яких спричиняє встановлення, припинення або зміну цивільних прав та обов'язків чи інші цивільно-правові наслідки для учасників цивільних правовідносин.

З'ясовано, що комплексна правова категорія «довірча власність» належить до тих явищ цивільного права, законодавче регулювання яких тільки починає набирати упорядкованого характеру, що пояснює численні приклади нормативної непослідовності та неузгодженості положень правових актів. З іншого боку, це дає підстави прогнозувати значний науково-теоретичний і практичний інтерес до подальшого дослідження окреслених питань з метою оптимізації правозастосування.

Ключові слова: право довірчої власності, титульний власник, управитель, фидуціарні відносини.

Постановка проблеми. Закріплення в законодавстві права приватної власності зумовило виникнення інституту довірчої власності, адже виникла потреба у правовій формі управління та користування чужою власністю в інтересах власника іншими особами.

Метою статті є розгляд правової природи довірчої власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття довірчої власності було впроваджено до законодавства України Законом від 19 червня 2003 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» [1], були внесені зміни до Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2]. Право довірчої власності є особливим видом абсолютних відносин, основою яких є фидуціарні відносини, в рамках яких здійснюється управління та використання власності в інтересах власника титульним володільцем.

Довірчі (фидуціарні) відносини є основною ознакою довірчих відносин. Суб'єкту довірчої власності надається відповідний титул, змістом якого є повноваження щодо володіння та управління майном, що є об'єктом довірчих відносин. Суть здійснення довірчої власності полягає у добросовісному піклуванні, його дбайливому використанні з метою примноження в інтересах власника. Це зумовлює певні вимоги до особи довірчого власника, його професіоналізму та моральних якостей. Адже довірчий власник повинен здійснювати свої обов'язки особисто, якщо інше не впливає з умов договору або із закону. Передання іншій особі (замісникові) можливе, якщо це передбачено договором або цього вимагають інтереси установника або вигодонабувача за неможливості отримати в розумний строк відповідної вказівки від власника.

Довірчу власність не можна ототожнювати з правом власності. Довірчий власник наділений повноваженнями, які мають похідний характер від правомочностей власника, що складають зміст права власності. Повноваження довірчого власника обмежуються положеннями законодавства та, наприклад, договором управління майном, а також іншими видами договорів, які є підставою для виникнення довірчих речових відносин.

Власне цілі використання власності в інтересах власника зумовлюють особливості цього виду фидуціарних відносин. Довірчий власник здійснює повноваження для досягнення певної мети, визначеної власником. Набуття довірчої власності здійснюються на підставах, визначених законодавством. До них належать положення, передбачені законом і договорами управління майном. Але навіть якщо правовий режим довірчої власності визначений законом, конкретною підставою виникнення відносин є договір на управління майновими активами.

Так, до відносин інвесторів та компанії з управління активами може застосовуватися конструкція довірчої власності. Інвестор і компанія з управління активами перебувають у зобов'язальних відносинах. Компанія з управління активами є титульним власником переданого їй в управління майна.

Право власності довірчого власника обтяжене фідуціарним зобов'язанням здійснювати титул у чужому інтересі.

Титул власника Р.А. Майданик розглядає як поєднання речового і зобов'язального права, що виявляється в наявності у довірчого власника повноважень власника, обтяжених фідуціарним зобов'язанням здійснити його з певною метою, визначеною установником управління при створенні такої власності із дотриманням обмежень, встановлених законом або договором управління майном. Довірча власність має особисто-довірчий і цільовий характер, що передбачає здійснення цього титулу з дотриманням установлених законом або договором обмежень [3, с. 23].

За своїм змістом і правовою природою відносини, пов'язані з управлінням майном, є довірчого характеру. ЦК України визначає у ст. 1029 загальну дефініцію договору управління майном. За договором управління майном одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителю) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача). Договір управління майном може засвідчувати виникнення в управителя права довірчої власності на отримане в управління майно [2].

Предметом договору управління майном і відповідно об'єктом довірчої власності можуть бути підприємство (як єдиний комплекс), нерухома річ, цінні папери, майнові права та інше майно. Законодавець не пропонує вичерпного переліку об'єктів довірчої власності. Виходячи з поняття «майна» можна констатувати, що об'єкти, які охоплюються цим терміном можуть передаватися в довірку власність на підставі договору управління майном.

До довірчого власника переходять правомочності з володіння, користування і розпорядження майном в межах встановлених законом та договором. Передання зазначених правомочностей не припиняє право власності в установника управління. Власне передання правомочностей, або їх частини, які складають зміст права власності управителю є правовою договірною формою виникнення відносин довірчої власності.

Передання правомочностей власника разом з переданням майна в управління є формою реалізації суб'єктивного права власності. Власник має право розпоряджатися своїм майном на власний розсуд, в тому числі шляхом передання його в управління. Відповідно, без передання визначених повноважень довірчому власнику не буде змоги досягти мети договору управління майном, а саме: використання майна шляхом вчинення фактичних і юридичних дій з належною турботливістю та вигодою для установника управління або вигодою набувача [4, с. 13].

У разі передання власником майна в управління на підставі договору управління майном, власник тим самим реалізує свої повноваження володіння, користування і розпорядження. В такому випадку йдеться про зміст повноважень управителя. Укладення власником майна договору управління майном та передання майна в управління є формою реалізації власником його правомочностей. При цьому власник не передає свої правомочності управителю, а лише покладає на нього певне коло обов'язків, укладаючи договір управління майном. Водночас, передаючи майно в управління власник зберігає за собою не лише право власності, але й усі правомочності. Проте, такий власник укладаючи договір бере на себе зобов'язання не ство-

рювати перешкод управителю у виконанні ним своїх обов'язків за договором [5, с. 4].

Загалом приведена позиція відповідає концептуальному розумінню правової природи відносин управління, які виникають на основі договору. Однак не можна погодитися з тезою, що укладаючи договір, власник майна (установник управління) бере на себе зобов'язання не чинити перешкоди управителю у виконанні ним своїх обов'язків за договором. Зміст договору складають істотні умови, що визначають права та обов'язки сторін. Тому установник управління на підставі договору може мати суб'єктивні цивільні обов'язки, які кореспондуються відповідним суб'єктивним цивільним правам управителя. Але вони не можуть зводитися до не вчинення перешкод для належного виконання договірних обов'язків управителем. Наслідком порушення, передбачених законом або договором управління майном своїх обов'язків установником управління, буде застосування з боку управителя відповідних способів захисту.

Право довірчої власності є похідним від поняття права власності. Передаючи майно в управління, власник передає повноваження володіння, користування, розпорядження. Але межі здійснення цих повноважень визначаються договором. Тому установник управління і управитель перебувають в зобов'язальних правовідносинах [6, с. 27].

Договір управління майном є юридичним фактом на підставі якого відбувається перехід власності до управителя. Як підкреслює Р.А. Майданик довірча власність є належним довірчому власникові дуалістичним титулом, визначеного метою речового права на довірчий майновий фонд обтяженого зобов'язанням його здійснення виключно або переважно в чужому інтересі [7, с. 24].

В рамках договірної конструкції управління майном власник (установник управління) передає управителю правомочності володіння, користування та розпорядження майном. Тому не можна протиставляти абсолютні та відносні ознаки, які характеризують правову природу відносин управління майном.

Значення договору управління майном для довірчих відносин власності полягає в тому, що договором встановлюються межі повноважень управителя щодо володіння, користування та розпорядження об'єктом довірчої власності. Реалізація правомочностей управителя як довірчого власника здійснюється з врахуванням правового режиму майна, переданого в управління.

Тому можна навести паралель між обов'язками управителя та обов'язками довірчого власника, які зводяться до зобов'язань діяти з належним рівнем турботливості, особисто виконувати обов'язки, передавати прибуток бенефіціарам, тощо [8, с. 19].

Договір управління майном є юридичним фактом виникнення зобов'язального правовідношення між власником та управителем. Договірна конструкція передбачає двосторонній характер здійснення суб'єктивних цивільних прав на основі виконання обов'язку, що кореспондується цьому суб'єктивному праву.

Договір управління майном є самостійним договірним способом здійснення права власності в чужому інтересі, якому властиві довірчі відносини. Він є підставою виникнення речових та зобов'язальних правовідносин. Взаємовідносини між управителем та установником управління мають зобов'язальний характер. Водночас внаслідок передання майна управителю делегуються абсолютні правомочності, які є похідними від правомочностей права власності установника управління.

Довірча власність може бути встановлена в інтересах самого власника (установника управління) або іншої особи (вигодонабувача). Це не впливає на зміст відносин довірчої власності. Довірчий власник від свого імені здійснює правомочності власності в інтересах зазначених вище осіб.

Правовою формою передачі повноважень власника якраз і є договір. В рамках договірних правовідносин відбувається передавання частини тріади повноважень власника, які складають зміст права власності. Передаватися можуть окремі повноваження або частково всі, однак в рамках довірчого правовідносин не можна передати всі повноваження. В такому випадку йдеться про передавання майна у власність шляхом відчуження.

В довірчу власність обов'язково передається право володіння, що має юридичні і фактичні ознаки. Довірча власність без права володіння втрачає сенс. Довірчий власник повинен мати майно, яке є об'єктом довірчої власності у фактичному владарюванні, а у деяких випадках мати юридично підтверджений титул. З правомочністю володіння як елементу змісту права власності безпосередньо пов'язана правомочність користування. Зазначену правомочність слід розуміти як юридично забезпечену можливість вилучення корисних властивостей речі (майна). Єдине застереження в контексті розуміння довірчої власності, що таке використання повинно бути в інтересах власника або особи ним визначеної.

Право розпорядження посідає особливе місце у відносинах довірчої власності. Виходячи з тріади повноважень власника, останній може передати довірчому власнику частину повноважень з розпорядження майном, однак в інтересах власника. Суть правомочності розпорядження полягає у взаємно погодженому порядку вчинення юридичних дій з майном, яке передане в довірчу власність.

Якщо володіння та користування є неодмінними елементами змісту права довірчої власності то розпорядження залежить від волевиявлення власника з врахуванням його інтересів. У разі передавання окремих повноважень розпорядчого характеру довірчий власник має право вчинити юридично значимі дії, в рамках визначених законом та договором з власником. Для реалізації повноважень розпорядчого характеру довірчий власник має похідні від змісту права власності правомочності щодо володіння та користування майном (переданих йому за договором) в межах, визначених законом та договором. Ці повноваження за своєю правовою природою є речового типу і мають похідний від відносин власності характер і здійснюються відповідно до положень законодавства та умов договору управління майном. Ці повноваження складають зміст права довірчої власності.

Відносини довірчої власності виникають на основі юридичних фактів, на підставі яких відбувається передавання повноважень володіння, користування і розпорядження. Це відповідає загалом позиції, згідно з якою у зв'язку з юридичним фактом в цивільному праві доцільно розглядати передбачені законом, договором чи іншим правочином обставини, наявність яких спричиняє встановлення, припинення або зміну цивільних прав та обов'язків, або інші цивільно-правові наслідки для учасників цивільних правовідносин [9, с. 9].

Одним з таких юридичних фактів є договір управління майном. Передавання повноважень довірчому власнику не можна розглядати як їх припинення у власника майна. В даному

випадку йдеться про певний спосіб здійснення суб'єктивних речових прав, шляхом передавання їх іншій особі на підставі відповідного титулу.

При цьому власник може встановити обсяг повноважень довірчого власника щодо володіння, користування та розпорядження довірчою власністю, залишаючись при цьому де-юре суб'єктом права власності. Договір управління майном є правовою формою розпорядчого характеру передавання речових прав іншій особі – довірчому власнику.

Об'єктом передавання можуть бути окремі правомочності, наприклад володіння, користування без розпорядчих повноважень. А може надаватися довірчому власнику (управителю) певні розпорядчі повноваження для ефективного використання в інтересах власника. Йдеться лише про деякі з правомочностей що складають суть права розпорядження без права відчуження об'єкта довірчої власності.

Серед тріади правомочностей, які складають зміст права власності законодавець передбачає користування. Довірчий власник не може користуватися майном у власних інтересах. Тому цей термін «користування» не відповідає суті довірчих відносин власності.

В науковій літературі та законодавстві живиться різноманітна термінологія щодо використання чужого майна (користування майном, експлуатація майна, використання засобів виробництва та ін.), що позбавляє поняття використання чужого майна у сфері господарювання необхідної точності, стирає межі його спеціального значення, призводить до необхідного розширення трактування цього терміну, викликає низку проблем теоретичного та практичного характеру.

Тому слід погодитися з позицією щодо розмежування понять «користування майном» і «використання майна» шляхом уточнення через призму правомочності користування - як складову права власності, яка означає здобування з речей їхніх корисних властивостей. За змістом ці поняття тотожні, при цьому право користування майном як речове право, на основі якого може здійснюватися господарська діяльність виступає одним з правових титулів використання чужого майна у сфері господарювання [10, с. 7–8].

Висновки. Приведене є актуальним для цивільно-правових відносин загалом. Термін «користування», який є одним з правомочностей, що визначає зміст права власності, властивий для характеристики абсолютного правовідносин з участю власника. Натомість категорія «використання» характеризує відносини з участю довірчого власника який реалізує названу правомочність в інтересах особи, яка її передала на підставі певного титулу.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 19.06.2003 № 980-IV.
2. Цивільний кодекс України (2003) : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461
3. Майданік Р.А. Довірча власність і фідучія: місце і перспективи в системі права України. *Право України*. 2011. № 5. 18–28 с.
4. Гнатюк Т.М. Договір управління підприємством як єдиним майновим комплексом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2020. 20 с.
5. Витрянский В.В. Договор доверительного управления имуществом: понятие и правовое регулирование. *Хозяйство и право*. 2001. № 10. 1–10 с.

6. Коссак В.М. Правова природа договору управління майном. Актуальні проблеми приватного права. *Збірник наукових праць до 85-річчя з дня народження і 55-річчя наук.-педаг. діяльн. В.В. Луця*. Тернопіль : Підручники і посібники, 2018. 22–32 с.
7. Майданик Р.А. Природа довірчої власності як особливого об'єкта цивільних прав за законодавством України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2005. № 8 (46). 16-25 с.
8. Буюджи Г.В. Довірча власність і трастоподібні конструкції: імплементація міжнародних стандартів у цивільне право України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2018. 47 с.
9. Кочергіна В.О. Правовий акт як підстава виникнення цивільних прав та обов'язків: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 18 с.
10. Подоляк А.В. Правове регулювання використання чужого майна у сфері господарювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Вінниця, 2020. 20 с.

Шків О. Legal nature of trust property

Summary. The introduction of the legal structure of trust property as a way to ensure the fulfillment of obligations in the civil law of Ukraine was carried out in accordance with the Association Agreement between Ukraine and the European Union. In Chapter 49 of the Civil Code of Ukraine, entitled “Ensuring the fulfillment of obligations”, the reflection of such a way to ensure the fulfillment of obligations as the right of trust property, of course, is necessary for the regulation of public relations.

The author denies the identification of trust property with property rights. The trustee has powers that are derived from the powers of the owner, which constitute

the content of property rights. By transferring the property to management, the owner transfers the authority of possession, use and disposal. But the limits of the exercise of these powers are determined by the contractual structure, which in turn combines the founder of the management and the manager in a binding legal relationship. Trust ownership is characterized as a combination of property and contract law, which manifests itself in the presence of the trust owner's powers encumbered by the fiduciary obligation to carry it out for a specific purpose determined by the founder of such property in compliance with the law or property management agreement.

Trust property relations arise on the basis of legal facts on the basis of which the transfer of powers of possession, use and disposal takes place. This corresponds in general to the position according to which in connection with a legal fact in civil law it is expedient to consider the circumstances provided by law, contract or other transaction, the presence of which causes the establishment, termination or change of civil rights and obligations, or other civil consequences for participants in civil relations.

It was found that the complex legal category of “trust property” belongs to those phenomena of civil law, the legislative regulation of which is just beginning to take an orderly nature, which explains the many examples of regulatory inconsistency and inconsistency of legal acts. On the other hand, it gives grounds to predict a significant scientific-theoretical and practical interest in further research of the outlined issues in order to optimize law enforcement.

Key words: trust property right, title owner, manager, fiduciary relations.